

Kláštery ve středověkých městech střední Evropy / Archeologické výzkumy na památkových objektech, Archaia
Brno o.p.s. – Národní památkový ústav,
Brno 2013 (= Forum Urbes Medii Aevi VII/1–2)

242 s., ISBN 978-80-903588-9-8, ISSN 18031749

Aktuální titul řady Forum Urbes Medii Aevi se oproti svým starším předchůdcům v několika ohledech liší. Předně se již nejedná o konferenční sborník, ale do jednoho svazku spojená dvě čísla nového recenzovaného periodika. Důvod této změny je čistě prozaický a spočívá ve snaze splnit požadavky v oblasti hodnocení publikačních výstupů. Z originální řady si nový titul nicméně ponechal léty osvědčený základ, konkrétně formát, vizuální podobu a způsob redakční úpravy s charakteristickým vnitřním členěním jednotlivých příspěvků, preferovaným poznámkovým a citačním aparátem, a konečně i skladbou, zasažením a popisky obrazových příloh.

Náplň nového periodika by v budoucnosti měly vedle jednotlivých, k zvolenému tématu se vážících studií tvořit také kratší materialia, diskusní příspěvky a recenze. Uvedené položky stávající dvojčíslo ale prozatím postrádá, jeho jádro totiž tvoří texty vycházející z referátů přednesených na konferenci FUMA VI. na jaře roku 2007. Celkem čtrnáct publikovaných textů je řazeno podle své příslušnosti k jednotlivým církevním řeholím. Nejvíce jsou logicky zastoupeny příspěvky věnované výzkumu městských konventů minoritů, v menší míře pak dostávají prostor další řady, konkrétně menší bratří kapucínů, dominikánů, augustiniánů, premonstrátů a karmelitánů.

Publikaci otevírá obecněji zaměřená studie o vývoji studia mendikantské architektury na našem území z pera jednoho ze zakladatelů multioborového stavebněhistorického průzkumu, bohužel již zesnulého Jana Muka. I po více než dvou desetiletích od svého vzniku však neztratil jeho text nic ze své podnětnosti a účel uvedení do problematiky plní beze zbytku. Obecněji je laděn i příspěvek německého archeologa Thomase Küntzela, který se pokouší zobecnit a přiblížit jednotlivé aspekty koexistence středověkého města a soudobých klášterních institucí. Věnuje se přitom nejen klášterům fungujícím *intra muros*, ale i řadovým domům ležícím v zázemí měst. Autor si všímá postoje jak starších, tak i novějších řeholních řádů ke vzniku městských komunit a sleduje i způsoby jejich reakce na změny, které zakládání měst vyvolávalo v rovině

geopolitické, právní, společenské a hospodářské. Na příkladech (především z dolnosaského regionu) pak ukazuje, jak se vzájemné vztahy mezi městy a kláštery obvykle konstituovaly a následně proměňovaly. Stranou Küntzel neponechává ani problematiku samotné inkorporace klášterních areálů i architektury do struktury městské zástavby či roli, kterou městské a příměstské kláštery hrály v běžném každodenním chodu města, nebo naopak v krizových situacích (např. během válečných konfliktů při obraně měst).

Autorská dvojice Judit Benda a András Véghe ve stručném příspěvku přibližuje historické osudy a stav dosavadního archeologického výzkumu dvou zaniklých klášterů (augustiniánského a karmelitánského) v podhradí budínského hradu. Prezentovány jsou zejména výsledky výzkumných sezón z let 1995, 1997 a 2002, během kterých byly v areálu bývalého augustiniánského kláštera odkryty pozůstatky dvou bohatě zdobených gotických vstupních portálů do konventního kostela, hřbitovní kaple, ossarium a část pohřebiště, v karmelitánském klášteře pak jeho prakticky celé jihovýchodní nároží, tvořené kapitulní síní se dvěma přilehlými kaplemi i sakristií a pohřebištěm v bývalé klášterní zahradě.

První z konkrétně zacílených domácích příspěvků představuje podobně zpracovaný přehled dosavadního archivního, archeologického a stavebněhistorického výzkumu klášterů založených v předhusitském období na území města Hradec Králové a jeho předměstích. Radek Bláha, Miroslav Kovář a Jiří Sigl se věnují všem zdejším známým konventům (minoritů, dominikánů, dominikánek, komendě řádu německých rytířů), zamýšlí se ale také nad obecnou rolí, kterou uvedené instituce sehrály při utváření sídelní struktury města, v oblasti jeho církevní správy a každodenního chodu. Příspěvek uzavírá ukázka vybraných architektonických prvků pocházejících ze zničených konventních staveb, druhotně zazděných v městských hradbách, které se do současnosti dochovaly ve sbírkových fondech královéhradeckého muzea.

Evidence výskytu druhotně uložených architektonických článků v hradební zdi městského opevnění hraje důležitou roli také v příspěvku Martina Tomáška a Jolany Šanderové, který aktualizuje starší, z roku 1996 pocházející text o historii minoritského kláštera v Čáslavi. Rozšířen je nejen soupis dochovaných, z kláštera pocházejících konstrukčních prvků, ale nově jsou prezentovány také závěry z několika menších záchranných archeologických výzkumů, které dle mínění autorů umožňují posunout lokalizaci původního klášteriště poněkud více na severozápad.

Trojlistek příspěvků o minoritských klášterech v Čechách uzavírá text Karla Nováčka a Petra Kočára o minoritském konventu v Plzni. Autoři se soustředí nejen na rekonstrukci historické podoby samotného klášterního komplexu, ale v dlouhodobém horizontu se snaží postihnout i celkový vývoj osídlení a zástavby v inkriminované části města, zejména pozvolnou expanzi městské zástavby na úkor klášterního areálu. Jako východisko jim slouží výsledky několika menších záchranných archeologických výzkumů, během kterých došlo k zachycení neporušených stratigrafických sekvencí.

Na trojici „českých“ příspěvků navazuje blok tří referátů, které vzájemně spojuje vztah k moravské metropoli. Lubomír Konečný se věnuje počátkům minoritského a dominikánského kláštera v Brně, a to především z pohledu stavebněhistorického. V dochované zástavbě obou klášterních areálů se pokouší nalézt příklady ucelenější dochovaných pozůstatků jejich nejstarší románské stavební fáze (tyto příklady nalézá v podobě jednotraktní stavby u minoritů a portikového domu u dominikánů), dále pak sleduje postupné změny dispozice a funkce této původní zástavby, které se snaží etapizovat a přesněji datovat na základě rozboru známých, ale i nově odkrytých architektonických prvků.

K areálu minoritského kláštera v Brně, konkrétně pak k jeho gotické zvonici, se váže také text kolektivu autorů Petr Holub, Tomáš Kyncl, David Merta a Lenka Šabatová; podává přehled dosavadního výzkumu archivních materiálů, výsledků archeologických výzkumů (včetně informací o starším předlokačním osídlení v místě pozdějšího kláštera) a stavebněhistorického průzkumu s nově provedenou dokumentací klíčových stavebních prvků a dendrochronologickou datací dřevěných konstrukcí.

David Merta přesouvá čtenáře z historického centra Brna do městské části Zábřovice k bývalému premonstrátskému klášteru. Stručně referuje o výsledcích dvou archeologických a dílčích stavebněhistorických výzkumů, které se realizovaly u tamního barokního kostela Nanebevzetí Panny Marie a v západním křídle kvadratury. První z výzkumů dle autora potvrdil, že stávající hmota kostela byla z velké části (s výjimkou předsazeného západního průčelí s dvěma věžemi) založena na substrukci svého raně gotického předchůdce. V druhém případě pak přinesl poměrně překvapivé zjištění, že se v západním křídle ambitu z velké části dochovala stavba vrcholně středověké kvadratury, obsahující dokonce i některé prvky z ještě starší románské stavební fáze (portál v západní stěně ambitu).

Výše zmíněný M. Kovář vystupuje ve sborníku i jako autor samostatného příspěvku o výsledcích průzkumu kláštera augustiniánů eremitů u sv. Tomáše v Praze na Malé Straně, ve kterém se soustředí zejména na aktualizaci dosavadního obrazu stavebního vývoje klášterního kostela a kvadratury. Výsledkem autorova snažení je nová, členitější etapizace výstavby klíčových staveb v areálu, která je zasazena jak do širšího historického kontextu, tak i do celkového vývoje městské zástavby v inkriminované oblasti.

Příspěvek Michala Bureše a Jana Pařeza se věnuje počátkům stavebních aktivit v poloze „Na Karmeli“ v Mladé Boleslavi. Dodnes stojící bývalý minoritský a karmelitánský klášter hraje v příspěvku spíše okrajovou roli, hlavním tématem je rekonstrukce podoby starší předklášterní zástavby místa, zejména pak stavby kamenného domu S1 z první poloviny 13. století; autoři jej nově interpretují jako možný pozůstatek dvorce pánů z Michalovic, druhotně předaný mladoboleslavským minoritům.

Text Kateřiny Samojské a Petra Juřiny o špitále Jana Velflovice na náměstí Republiky na Novém Městě pražském v sobě kloubí historickou sondu do oblasti fundátorských aktivit bohatého pražského patriciátu doby předhusitské s výpovědí archeologického výzkumu o reálné podobě takového počínu. Autorům se daří přiblížit nejen samotné společenské pozadí vzniku špitálu, ale také zrekonstruovat územní rozsah a přibližnou podobu a charakter jeho zástavby. Obdobnou metodiku výzkumu si pro zpracování problematiky vzniku a existence františkánského kláštera u kostela sv. Víta v Jemnici zvolili Petr Holub s Davidem Mertou. Kromě vytěžení výpovědí historických pramenů k dějinám této poměrně pozdní fundace (klášter byl založen roku 1454 pány z Lichtenburka) se autoři soustředí zejména na zhodnocení výsledků stavebněhistorického a archeologického průzkumu klíčové stavby celého klášterního okrsku, kostela sv. Víta.

Poslední z příspěvků od Daniela Pivky se od svých předchůdců poněkud liší. A priori necílí na jeden vybraný městský klášter, ale zajímá se obecně o původ, variabilitu, distribuci a způsoby využití stavebního a dekoračního kamene na historických sakrálních stavbách na území dnešní Bratislavy.

Druhé z čísel sborníku tvoří vzájemně již méně sourodé příspěvky na téma archeologických výzkumů na památkových objektech, které mají leckdy velmi stručný informační či diskusní charakter (např. text o fungování státního archeologického seznamu od Jeleny Ambrožové a Lenky Militké nebo pojednání o rizicích zneužití

identické databáze od Petra Vachůta). Výjimku v tomto ohledu představují obsáhlejší a detailnější texty věnované zhodnocení prováděných způsobů evidence a prosazování archeologické památkové péče v lokalitách zapsaných na seznam UNESCO (Jelena Ambrožová – Zuzana Petříková – Pavla Popelářová – Petra Sedláčková – Martin Tomášek), komplexnímu výzkumu zámecké jízdárny v Lednici (Miroslav Dejmal – Jiří Grünseisen – Michal Vágner – Hynek Zbraněk), specifickým postupům a metodice výzkumu soustavy krypt a kostnic pod kostelem sv. Jakuba v Brně nebo kombinaci cílené prospekce detektory kovů, mikrosondáží a vyhodnocení LIDARových dat při preventivním výzkumu předlokačního městského provizoria-hradiště Kolová u Kynšperka nad Ohří (Filip Prekop – Ondřej Švejcar).

Ať již jako sborník, nebo nově jako časopis, publikace typu *Forum urbes* medii aeui má v rámci zdejší odborné publikační produkce své nezadatelné místo. Dlouhodobě poskytuje vhodnou platformu pro prezentaci kombinovaných výzkumů z oblasti archeologie a stavební historie, svým citlivým výběrem konkrétních a současně aktuálních diskusních témat pak pomáhá rozvíjet potřebnou oborovou i mezioborovou komunikaci.

FILIP VELÍMSKÝ

Kolektiv autorů, *Archeologie na Humpolecku*, Město Humpolec, Humpolec 2013

(= Humpolec v zrcadle času V)

207 s., ISBN 978-80-260-4663-9

Pátý svazek vlastivědné řady *Humpolec v zrcadle času* je věnovaný archeologickému výzkumu města a jeho okolí. Vlastnímu textu knihy předchází nekrolog Tomáše Durdíka, který se mimo jiné podílel i na výzkumu hradu Orlíku u Humpolce. Strukturu publikace v úvodu stručně představuje Vojtěch Kašpar, který rovněž podává populárně naučný přehled o funkci, významu a metodách archeologie.

Vlastní jádro knihy otevírá Petr Hejhal, jenž na základě svých starších prací přibližuje formou katalogu pravěké osídlení Humpolecka a archeologický výzkum v Humpolci. Soustředí se zejména na výzkumy kostela sv. Mikuláše a parkoviště u Horního náměstí, dále pak podává přehled zaniklých středověkých vsí známých z listiny papeže Honorio III. z roku 1226. Součástí

textu je i prezentace některých archeologických nálezů z humpoleckého muzea. Zuzana Thomová přehledně shrnuje archeologické výzkumy v areálu premonstrátského kláštera v Želivě, díky nimž byla odhalena podoba klášterního kostela v románském a gotickém období. Nálezům z výzkumu zámku v Herálcích se věnují Pavel Rous a Marek Chváta. Podle autorů konstrukce současného zámku neobsahuje zbytky středověké tvrze, doložené písemnými prameny, byť nevylučují, že se nacházela v jeho bezprostřední blízkosti.

Více než polovina knihy je věnována hradu Orlíku u Humpolce. Bohumír Dragoun a Pavel Kocman stručně představují dějiny jeho výzkumu i konzervace a zhodnocují zdejší mincovní nálezy, jejichž podrobný katalog je dílem Luboše Polanského, Kamila Smiška a Jana Boublika. Vladimír Staněk se důkladně zabývá vladyslavským rodem Leskovců, významných katolických politiků husitské doby. S jejich působením na hradě lze spojit většinu prezentovaných mincovních i jiných nálezů. Některým z nich, zejména luxusnějším nálezům z výzkumu hradního paláce, se věnuje B. Dragoun, který také spolu s Irenou Loskotovou a Františkem Kocmanem detailně pojednává o nálezech kamnových kachlů z období 15.–16. století. Podařilo se jim rozlišit kachle patřící ke třem odlišným kamnům. Představují jejich nálezkové okolnosti, slepené nejzachovanější exempláře jednotlivých typů, celkovou rekonstrukci jejich ikonografie a předpokládanou podobu jednotlivých kamen. Důraz je kladen i na prezentaci analogií nalezených ikonografických typů kachlů z našeho a uherského prostředí.

Jednotlivé texty jsou různého charakteru, často jde o více či méně upravené nálezkové zprávy či starší publikace uvedených autorů. Pro odbornou veřejnost má bezesporu největší význam publikace mincí a části kachlového souboru z hradu Orlíku. Kniha je vybavena seznamem literatury, členěným podle jednotlivých příspěvků, celý sborník je bohatě a až na výjimky kvalitně ilustrován. Archeologické nálezy jsou prezentovány většinou barevnými fotografiemi, bohužel však často bez měřítků.

STANISLAV VOHRZEK